بەرەو فەلسەفەی لێبوردەیی

رامین جەهانبەگلو
وەرگێڕانی لەفارسییەوە:
موراد حەکیم

لێبوردن لە فەلسەفەی مۆدێرندا چەمکێکی گرنگە, هەروەها بەزۆری کارکردن پێی لە بەشە بونیادنەکانی کۆمەڵگا لیبراڵ و پلۆرالیستەکان لە قەڵەم دەدرێت. کەواتە لە جیهانی ئێمەدا لێبوردن بۆتە مەسەلەیەکی گرنگ, بەڵام لەنێو کولتوورەکانی ئەمڕۆدا هیچ رێکەوتنێك لەسەر بیروڕایەکی گشتی و سەرتاپاگیر لەمەڕ شێوەو ناوەڕۆکی لێبووردنەوە نییە، هەروەها لە کولتووره جیاوازەکاندا بیروڕاگەلێکی جیاواز و مشتومڕی ئایدیۆلۆژی لەمەڕ مانا, بنەماکان و سنووری لێبوردن لە ئارادایە, خوشبەختانە فەیلەسوفە سیاسیەکان بە گێڕانی رۆڵێکی گرنگ لە بیرکردنەوە لە چەمکی لێبوردن لەم ٣٠٠ ساڵەی دواییدا هەوڵیانداوە ئەم مشتومڕانە یەکلایی بکەنەوە, ئەم کارە نەك تەنیا بووە هۆی رەتکردنەوەی تیۆرە درۆیینەکان, بەڵکو بەهۆیانەوە بیروڕاکانی ئێمەش لەبارەی لێبوردنەوە روونتر و ئاشکراتریان لێهات, فەلسەفەی سیاسی توانای ئەوەی پێبەخشیوین تاکو پەی بەم بابەتە ببەین,

کە پێویستی بڕیار وەرگرتنە سیاسییەکان بوونی تێگەیشتنێکی روون و رەوانە لە چییەتی لێبوردن و ئەوەی بەچ شێوەیەك دەتوانین کاری پێبکەین, سەرەڕای ئەوە پێویستە تێبگەین لەبەر ئەوەی سیاسەت هونەری رێکخستنی کۆمەڵگایە کەواتە بەبێ چەمکی تەوەری لێبوردن هیچ بوارێکی گشتی دیموکراتی راستی نابێت.

ئەم چەمکە تەوەرییەی لێبوردن دەکرێ بڵێین لە دوو بەشی سەرەکی پێکدێت.

بەشی یەکەم ئامادەیی رەتکردنەوەی دەستێوەردانی زۆردارانەیە لەو هەڵبژاردن و کارو بارانەدا کە ئێمە بەڕاستیان نازانین. دووەمین چەمك بنەمای ئەم دەستێوەرنەدانەیە, هۆکارگەلێکی زێدە بۆ دەستێوەردان هەن (لەوانەش ترسنۆکی) کە جیاوازییەکی بنەڕەتیان لەگەڵ جەوهەری ئەخلاقی لێبوردن وەك رێزگرتن لەتاکەکانی دیکە هەیە. رێزگرتن لەوانی دیکە شێوازێکە بۆ لەبەرچاوگرتنی ئەوان وەك بکەرە ئەخلاقییە سەربەخۆ و ئاقڵمەندەکان. لەڕاستیدا, رێزگرتن لەوانی دیکە لێبوردن وەك مافێکی ئەخلاقی دەخاتەڕوو کە پێویستە بە هەموو کەسێك ببەخشرێت لەبەر تاکەکەس بوونیان. لێبوردن ئەوە بەڕەسمی دەزانێت کە تاکەکەسە جیاوازەکان تێگەیشتنگەلێکی جیاوازیان لە ژیانی باش هەیە و خوازیاری ئەوەن تێگەیشتنە تایبەتییەکەیان لەڕووی سیاسی و ئەخلاقییەوە بە نرخ و بەڕێز لەقەڵەم بدرێت. کاری رێزگرتن لەوانی دیکە یارمەتیمان دەدات لە بیرکردنەوە لە سنووری لێبوردن, ئەو مافە بۆ ئەوانەی رەچاوی لێبوردن ناکەن پەسەند نەکەین, کەواتە بە زۆری ناتوانین قایل ببین بە لێبوردن لە ئازادی قسەکردندا, بەڵام هەرگیز نابێت لەبیرکەین کە لێبوردن لە مەسەلەیەکی تایبەتدا بەمانای لێبوردنە لە بیروباوەڕ و کردەوەگەلێك کە ئێمە ئەوان لەژێر ناوی هەڵەو ناخوازراویدا رەتدەکەینەوە, جگە لەم شێوەیە ئەوا پێویست ناکات لێبوردن رەچاوبکەین, ئەمە بەو مانایە نییە کە ئێمە ناچارین باوەڕ بهێنین بەوەی ئەم بیروباوەڕ و کردەوانە راستن, ئێمە بەرگەیان دەگرین, چونکە هەڵەن: بەو مانایەی لەگەڵ بۆچوونی ئێمە لەمەڕ راستی ناگونجێن. سەرباری ئەوە ئەگەر گریمان بکەین تەنیا راستییەك یاخود کۆمەڵە راستییەك فەرمانڕەوایی بەسەر کۆمەڵگادا دەکەن, ئەوکات هۆیەك نییە

بۆ لێبوردن و رێزگرتن لە ئەوانی دیکە لەگەڵ ئەم راستییە کۆك و تەبانین. لەئەنجامدا, تاکە شێوازێك کە ناتوانین خۆمانی لێلادەین بەندکردن یاخود لەناوبردنی ئەویترە.

کەواتە، لێبوردن بە مانای رەچاوکردنی هاوسەنگی نێوان کۆمەڵێك بەها, پرەنسیپ و راستییەکی خۆومەیلی تەحەموولکردنی ئەوانی دیکەیە کە بڕوایان بە بیروباوەڕی جیاواز هەیە. بەدەستەواژەیەکی دیکە, پەسەندکردنی لێبوردن وەك بەهایەکی ئەخلاقی و سیاسی پۆزەتیڤ ئاماژەکردنە بەمانای توانای ژیان لەگەڵ ئەوانی دیکە و بەشداربوونە لە گریمانەی بنچینەیی لیبرالیزمی سیاسی کە سەربەخۆیی تاکەکەسی ئەنجامی جیاوازی و دژایەتی ئەم چاکی و ئامانجانەیە. ئەمە بەو مانایەیە کە لێبوردن بە باشی هەماهەنگە لەگەڵ ئەو نەریتەی بیرکردنەوەی سیاسی کە ئازادی بە نەبوونی کۆت و بەند دەناسێنێت.

بەگشتی لەبەر ئەو هۆیەیە هەموو پشتیوانان و رەخنەگرانی دیاردەی لێبوردن ئەو وەك رەگەزێکی سەرەکی نەریتی لیبراڵی دەناسێنن. جۆن راولز لەدواکتێبیدا "لیبرالیزمی سیاسی" بە بیردەهێنێتەوە کە "سەرچاوەی مێژوویی لیبرالیزمی سیاسی... سەردەمی ریفۆرمی ئایینی و ئاکامەکانیەتی, هاوکات لەگەڵ مشتومڕە زۆرەکان لەمەڕ لێبوردنی ئایینی لە سەدەکانی ١٦و١٧". ئەوەی راولز لەم کتێبەدا دەیخاتەڕوو رێگایەکە، بەها لیبرالییەکانی راولز لەوانەش لێبوردن و ئۆتۆنۆمی هەر لەمەڕخۆییان پەسەند کران. راولز پێی وایە خەڵکی توانای ئەوەیان هەیە بە مەبەستی ژیان لەگەڵ ئەوانی دیکە خۆیان دەروەست بکەن بەپرەنسیپی لێبوردن. تیۆری راولز لەبارەی لێبوردنەوە قسەکردنە لەگەڵ خەڵکێك کە حەز دەکەن خۆیان و ئەوانی دیکەش بە ئەندامی ئازاد و بەرامبەری کۆمەڵگایەك لە قەڵەم بدەن کە تیایدا هەموو کەسێك دەتوانێت بۆچوونە سەرتاپاگیرەکانی لەبارەی ژیانی باشی لەژێر سایەی پاراستنی تەواوی یاسا دەربڕن و بە هەمان رادەی ئەوانی دیکەش لە ئەگەری سەرکەوتن بەهرەمەندبن.

تیۆری راولز لەبارەی لێبوردن یەکەمین بەرگری لیبراڵی نییە لە پشتیوانی کردن لە بۆچوونە سەرتاپاگیر, بەڵام ناکۆکەکان, دەخرێتەڕوو, یەکەمین هەوڵی سەرەکی لە دروستکردنی بناغەیەکی فەلسەفی بۆ لێبوردن لەلایەن هزرڤانێکی لیبراڵی دیکەوە بەناوی جۆن لۆك خرایەڕوو. بەرهەمی ناسراوی لۆك بەناوی نامەیەك لەبارەی لێبوردنەوە تاکو ساڵی ١٩٨٩ ساڵێك بەر لە چاپ بوونی دوو وتار لەبارەی حکومەتی مەدەنی و نامەیەك لەمەڕ تێگەیشتنی مرۆیی چاپ نەببوو, بەڵام مەسەلەی لێبوردن چەند ساڵێك زووتر لە ناوەندی بیروهزرەکانیدا جێگەی گرتبوو, لە ڕاستیدا ئەو هێڵە سەرەکییەکانی تیۆری لێبوردنەکەی لە ساڵی ١٦٦٧ لە تەمەنی ٣٥ساڵیدا دەستنیشانکردن, لۆك, لەدایك و باوکێکی پیۆرتین هاتە دونیاوەو پەروەردەو فێرکردنیشی لە ئۆکسفۆرد لەسەر شێوازی پیۆرتینەکان بوو و دواتریش بوو بەهاوڕێی نووسەرێکی وەك شێفتزبری, لە بنچینەدا لەگەڵ بۆچوونی ئەقڵانیانەو لێبوردەییانەی حیزبی ویگ[1] کۆك و تەبابوو کە بەرەنگاری ستەمکاری دۆگماییانەی حیزبی تۆڕی –کە کەنیسەش پشتیوانی لێدەکرد– دەبووەوە, ساڵێك دوای بڵاوبوونەوەی یەکەمین نامە لەبارەی لێبوردنەوە ساڵی ١٦٨٩, جۆناس پەرواست, پێش نوێژکەر و لێکۆڵەری زانکۆی ئۆکسفۆرد, وەڵامێکی بۆ ئەو نووسی, (لۆك)یش دەیەیەك دواتر لە وەڵامی رەخنەکانی پەرواست و بەتایبەتی بۆ وەڵامدانەوەی ئەو تۆمەتەی کە لێبوردن بەلای بێبڕوایی و ڕێژگەرایی ئەخلاقیدا دەشکێتەوەو هەروەها تۆمەتەکانی دیکەش دووەم, سێیەم و چوارەم نامەی بڵاوکردەوە, لۆك لەم نامانەدا بە گوتەی خۆی (سێ تێبینی) بۆ پشتیوانی لە رەچاوکردنی لێبوردن لە مەسەلە تەواو ئاینییەکاندا دەهێنێتە پێشەوە. یەکەمین تێبینی ئەوەیە, هیچ بەڵگەیەك لەبەردەست نییە کە پیشانبدات خواوەند کۆنترۆڵکردنی دەروونەکانی بە دادوەرەکانی دادگا مەسیحییەکان سپاردووە.

دووەم: ئەوەی ئەم هێزە لەتوانای دا نییە باوەڕەکان بۆ خۆی ملکەچ بکات.

سێیەم: لەبەر ئەوەی خەڵکی ڕێپێدراو نین بۆ گرتنەبەری هیچ پرەنسیپێك جگە لە ئایینی دەرباری، ئومێدێکی هێندە بۆگەیشتن بە ئاینێکی راستەقینە لە ئارادا نابێت.

ئەوەی لۆك دەیەوێت لە سێیەمین تێبینیدا بخاتەڕوو ئەوەیە كە گەیشتن بە راستی ئایینی كارێكی زەحمەتە, چونكە ئەوەی دەتوانین لە تێكستە پیرۆزەكانی مەسیحییەت تێبگەین تەنیا بیرۆكەیەك لە راستیمان پێ دەبەخشێت, نەك خودی زانست.

بەڕای لۆك ئەم شتە ئاماژەگەلێكی سیاسی بەدواوەیە و ئەویش ئەوەی پیادەكردن و ناچاركردنی نۆرمەكانی ئایینی مەسیحی لەلایەن حكومەت لەسەر ئەو بنچینەیەی كە ئەم نۆرمانە لە دەقە پیرۆزەكان دەرهێنراون, كارێكی نایاساییە. كەواتە حكومەت كە لەگەڵ فرەیی بیروباوەڕە ئاینییەكان رووبەڕوویەو پرچەك نییە بە كەرستەیەكی زانستی, بۆ جیاكردنەوەی ئەوان لەیەكتر, پێویستە رەفتارێكی لێبوردەییانە بگرێتەبەر.

كەواتە لۆك لێبوردن لە بێباكی ئایینی جیادەكاتەوە. لۆك نەك لە هەموو جۆرەكانی بیروباوەڕە ئاینییەكان, بەڵكو بەرگری دەكات لەمافی هەر كەسێك بۆ دادوەریكردن لەم بوارەوە و هەروەها بۆ خۆیشی. لە نامەكانیدا لۆك بەڵگەگەلێكی جیاواز لە بەرگریكردن لە لیبوردنی ئایینی دەخاڕوو, لەوانەش:

١-دادوەرە مەسیحییەكان ریاكارن, چونكە لە هەمان ئەو كاتەدا كە بانگەشەدەكەن بەوەی خوازیاری یەكسانی ئایینن لەسەر بنچینەی "خۆشەویستی روحی مرۆڤەكان... خۆیان دووچاری گەندەڵی, سەرسەختی و ئەو ناشرینیانەن".

٢-ئەم دادگایی كردنانە نامەسیحین. مەسیحیەتی راستەقینە پشت ئەستوورە بە باوەڕێك" بەخۆشەویستی, نەك بە زۆر رێیخۆی دەكاتەوە."

٣-گوژمەی ناچاركردن بە یەكێتی ئایینی دەشێ زۆر زێدەتربێت لە گوژمەی تەحەمولكردنی فرە ئایینی, ئەم فرەییە بە لێبوردن كۆتایی دێت نەك بە زۆر.

٤-چەمكەكانی حكومەت لە باوكردنی ئەو باوەڕە ئایینیە راستەقینەیەی كە باوەڕدارە راستەقینەكان بەدوایەوەن, كاریگەرنین.

بۆ لۆك هەروەكو بۆ زۆر لە لیبراكەكانی دوای ئەویش, لێبوردن تەنیا لەسەر بنچینەی ئاكامە بەسوودەكان خوازراوە. هەر لەبەر ئەوەیە ئاوازی لۆك لەوتارەكەیدا لە بارەی لێبوردن ئاوازی هەستی سادەو ئەقڵی تەندروستە. بەخوێندنەوەی لۆك ئەو

تێگەیشتنە دێتە زەینەوە کە هەرچەندە لەسەدەی ١٧ هزری لێبوردنی ئایینی پەسەند نەبوو, بەڵام کەسە ئاقڵدارەکان کە تەنیا سوودەکانی لێبوردنیان لەلا روون و ئاشکرا دەبوون, روویان لە لێبوردن دەکرد. هەر لەبەر ئەوەیە مەسەلەی لێبوردن لە بنچینەدا مەسەلەیەکی سیاسییە. ئەوکات مەسەلەی ئازادی ویژدان یاخود ئازادی هزریی رووت لە ئارادا نەبوو. مەسەلەی سنووری دەسەڵاتی دادوەر لە مەسەلە ئاینییەکاندا لە ئارادابوو. لۆك دەنووسێت:"خۆشگوزەرانی گشتی بەڕای من لە کۆمەڵگایەکدا بوونی هەیە کە تەنیا لەپێناو پاراستن و گەشەدان بە بەرژەوەندییە مەدەنییەکانی ئەندامەکانی دروست ببێت". ئەوەی لۆك بۆ ئێمەی ئاشکرا دەکات ئەوەیە کە تیۆری لێبوردن ئەنجامی لۆجیکی تیۆرەکانی ئەوە لەبارەی کۆمەڵگاو دەوڵەتەوە.

ئەو ئەمە بەو شێوەیە دەخاتەڕوو: "ئەگەر مرۆڤەکان دەیانتوانی لە ئاشتی و ئارامیدا پێکەوە بژین, بەبێ ئەوەی لەژێر هەندێك یاسادا لەگەڵ یەکتر یەکبگرن, و بەخۆشگوزەرانی گشتی و هاوبەش بگەن, چیدی پێویستی بەدادوەرەکان یاخود سیاسەت کە تەنیا بۆ ئەوە درووست بوون تا مرۆڤ لە فریودان و توندوتیژی ئەویتر بپارێزن نەبوو".

بەدەستەواژەیەکی دیکە, لۆك سوورە لەسەر کۆنترۆڵ و گەشەپێدانی سیستمی کۆمەڵایەتی کە خۆی دەستی پێکردووە. ئەو بەباشی لەو هەلوومەرجە ئاگادارە کە لەوانەیە هەڕەشە لە خۆشگووزەرانی گشتی لێبوردەییانەو ئەو ئۆتۆنۆمیەی ئەو مەبەستیەتی بکات. ئەو وەك تاکەکەسێکی ئەزموونگەرا لە ئەزموونەوە فێربووە کە پێویستە نکۆڵی لە هەندێك پێکهاتەکانی دەسەڵاتی کەنیسەو حکومەت بکەن.

بەگشتی, لوك لەوە دەترسێت کە پشت بەستنی گشتی بە کۆمەڵگایەکی ئۆتۆنۆم تێکبچێت. بۆ رووبەڕووبوونەوە لەگەڵ ئەم مەسەلەیە بەدوای سەرچاوەکانی لێبووردن لەمافەکانی بوونەوەرە ئاقڵەکاندا دەگەڕێت و بەڕەسمی لە قەڵەمیان دەدات, بەبۆچوونی لۆك, ئەوەی کە جۆری مرۆڤ ژیان لە کۆمەڵگایەکی رێکخراودا هەڵبژێرن

هەڵبــژاردنێکی ئاقڵانەیــە, چــونکە بــەم پێیــە دەتــوانن چــەمکگەلێکی وەك ئــازادی و خاوەندارێتی بەباشترین شێوە جێ بەجێ بکەن و گەشەپێبدەن.

کەواتــە کۆمــەڵگای ڕێکخــراو بــۆ مانــەوەی مرۆڤــەکان پێویســتەو ڕۆڵــی یاســاش بــۆ گەشەســەندنی بەرژەوەندییــە مرۆییــەکان نکــۆڵی لێنــەکراوە. کەواتــە هاوواڵتیــان لــە هەڵبژاردنێکی ئاقڵانەدا ژیان لە کۆمەڵگایەکی ڕێکخراودا هەڵدەبژێرن و هــەر لەبــەر ئــەوە بە چاکیە مەدەنییەکان پابەند دەبن کە مافە بنچینەییەکانی ژیان, مولکیەت و ئــازادی و هەروەها ئەو چاوەڕوانیە دێتەدی کە ڕەفتاری حکومەت لەگەڵ هاوواڵتیان بەپێی پەیمان و بەڵگەنامەی دوولایەنەبێت. کەواتە بەبۆچــوونی لــۆك لێبــوردن مافێکــە لەســەر بنــەمای چاکیە مەدەنییــەکان کــە لەیــەك کۆمــەڵگای ئۆتۆنۆمــدا گەشــەیان پێدەدرێت, و چــاکیە مەدەنیــەکانیش بــە نــۆرەی خۆیــان لــەو ڕووەوە کــە لــە بەرژەوەنــدی ئــەهلی ئــەقڵ و بەڵگەدان لەلایەن ئەوانەوە پارێزگارییان لێدەکرێت و زامن دەبن.

بەم شێوەیە و بەبۆچوونی لۆك لێبوردن مافێکە بنەماکــەی بــۆ شایستــەیی ئاقڵانــە دەگەڕێتــەوە. لەبــەر ئەوەیــە کــە نائاقڵانــەو نالۆجیکیــە ئــەگــەر حکومــەتێك هەوڵبــدات بیروباوەڕە ئاینییــەکانی خــەڵك بــە زۆر بگۆڕێت, چــونکە نــاکرێ بیروباوەڕەکــان بــە زۆر ملکەچ بکرێن. مەبەستی لۆك ئەوەیە کە ناتوانین ڕوحی خۆمان بخەینە دەست ئیختیاری دادگای مەسیحی, چونکە هیچ زەمانەتێك نییە کە ئەم دادگایە لەسەر هەق بێت.

کەواتە هەر کەسێك دەبێت (شوێن پێی ئەقڵی خۆی هەڵگرێت), بانگەشەی لۆك لەم باســەدا پشــت ئەســتوورە بــەم دەســتەواژەیە کــە نــالێبوردەیی نــە تــەنیا لــە ڕووی ئەخلاقییەوە هەڵەیە بەڵکو لەڕووی سیاسیشەوە نائاقڵانەیە. هەر لەبەر ئەوەیــە لــۆك لــە باسەکەی خۆیدا عەوداڵی جیاکردنەوەی کەنیســەو حکومەتــە تــاکو ڕێگــە لــە کۆمــەڵێکی زۆردارانەو ناڕێکخراو بگرێت. بــە دەســتەواژەیەکی دیکــە, لــۆك خوازیــاری ئامــادەکردنی ئەقڵانیەتە لە ڕێکخستنی کۆمەڵگای مەدەنیدا, کەواتە ئــەو کەنیســەو حکومــەت لەیــەکتر جیادەکاتــەوە, لــۆك بــەم جــۆرە دەنووســێت: "کەنیســە خــۆی بەگشــتی جیــاوازە لــە کۆمەڵگای بەرژەوەندییە هاوبەشەکان, سنوورەکانی ئەم دووانە جێگیر و نەگۆڕن." بــەو

ئەنجامە دەگات کە دادوەری مەسیحی پێویستە هەموو کۆمەڵگا ئاینییەکان تەحەموول بکات. ئەم لێبوردنە پێویستە لە سەرووی مەسیحییەکانەوەبێت و هەموو ئەو کۆمەڵگایانەی کە قایلن بە بوونی خوا لەخۆی بگرێت. بەگوتەی لۆك:"...نە موسڵمان, نە جوولەکە نابێت لەبەر ئایینەکەیان لە مافە مەدەنییەکانی کۆمەڵگای بەرژەوەندییە هاوبەشەکان بێ بەش بکرێت". هەر لەبەر ئەوەیە لۆك بە لەبەرچاوگرتنی پەیوەندی کەنیسە و حکومەت بەوە ناسراوە کە دیدێکی گەشبینانەتری سەبارەت بە سروشتی مرۆیی لە هۆبز هەیە, بەڵام پێویست بوو ڤۆلتێر سەدەیەك دواتر بەم جۆرە ئەو تەواو بکات: "لێبوردن چییە؟ ئاکامی سروشتی مرۆڤایەتی ئێمەیە, ئێمە هەموومان بەرهەمی سستی و لاوازین.

هەموومان کارەکان پشتگوێ دەخەین و هەروەها شیاوی هەڵەین, کەواتە وەرن لە دەبەنگییەکانی یەکتر ببوورین, ئەمە یەکەمین بنەمایە لە یاسای سروشتدا, یەکەمین بنەما لە مافی هەموو مرۆڤەکان".

ئەگەر سەرنج بدەینە روونکردنەوە لیبراڵ و رۆشنگەرەکانی لۆك و ڤۆلتێر بە دركکردنی تایبەتمەندییەکانی گرتنەبەری سیاسەتێکی لیبراڵی لێبوردەییانە دەگەین کە رێز لەو کۆمەڵگایە دەگرێت کە ئەندامەکانی بەباشتر دەزانن جیاوازییەکانی یەکتر تەحەموول بکەن نەك ئەوەی بکەونە گیانی یەکتر, بەڵام پەسەندکردنی ئەم سیاسەتە بۆ هەمووان لە دنیای ئەمڕۆدا ئاشکراو بەدیهی نییە. لە جیهانی ئەمڕۆدا, جیهانی فرەکولتووری کە بە هاوکاری ئەو کەشە لێبوردەییانەی لە وڵاتە لیبراڵەکاندا هەیە شایەدی گەشانەوەی کولتووره جیاوازەکانن, شەیدابوون و بینینی تایبەتمەندییە فەلسەفی و سیاسییەکانی لێبوردن وەك سەردەمی لۆك زەحمەت نین, بەڵام ئەم سەرنجدانە سەبارەت بە ئەوانی دیکە و کرانەوە سەبارەت بە راستی لە هەندێك لە کولتووره ئاینیی و سیاسییەکاندا هێشتا نەبوونە بە بەشێك لە هەستی گشتی. گومانی تێدا نییە کە لێبوردن لە هەموو سەردەمەکانی ئەخلاقیە بەڵام رەنگە زیاد لە هەر

سەردەمێکی دیکە لەگەڵ سەردەمی ئێمە گونجاوبێت, لەبەر ئەوەی لەکاتێکدا کە بە تەواوی لێیتێبگەین پیشانی ئێمەی دەدات کە بە چ شێوەیەد دەبێت.

بەرەنگاری وەسوەسەی توندوتیژی ستەمکاری ببینەوە, کە لەلایەن هەندێك ئایدۆلۆژیا سیاسییەکانی رۆژگاری ئێمەوە بڵاودەکرێنەوە. ئەو وانەیەی لێبوردن پێمان دەڵێت, وانەی تێڕوانینی رەخنەگرانەو گومان خوازانەیە لە بەرامبەر هزرڤانانی یۆتۆپیزم کە حەزدەکەن لە کۆمەڵگایەکدا نیشتەجێ ببین, کە رێز لە بەهاکانی پلورالیزم ناگیرێت و رەخنە لەو دامەزراوانەی کە دروست بوون ناگیرێت و چاکسازی ناکرێن, بەڵام لێبوردن هەروەها بەومانایەدێت, کە رێگە بەوانەی دیکە بدەین تاکو بەدوای لایەنگرەکانەوەبن بۆ خۆیان, کە ئێمە پێمان وایە بیروباوەڕەکانیان بۆ بیروباوەڕی ئێمە مەترسیدارن. تێڕامان لە مانای لێبوردن دەتوانێت شێوازێك بێت بۆ ئەوەی ئێمە هەموو تێبگەین, کە هیچ رێگەچارەیەکی تاکانە بۆ کێشەکانی ئێمە نییە, بەو مانایەی کە کۆمەڵگای لێبوردەخواز پێویستە داوا لە ئەندامەکانی بکات بۆ وتووێژکردن لەگەڵ یەکتر.

پەسندکردنی ئەو شتە لە شێوەی پرنسیپێکی هەنگاونان لە رێگای لێبوردندا وەك کێشەیەکی رۆژانە وایە کە یەکەیەکەی تاکەکانی ئێمە دەگرێتەوە.

پەراوێز:

(١) دوو حیزبی ویگ (W hig) و تۆری (Tory) لە ئینگلتەرا هەر لە کۆنەوە رکابەری یەکتربوون, لە کۆتایی سەدەی حەڤدە حیزبی ویگ لە دژایەتیدا لەگەڵ چارلزی دووەم و جیمزی دووەم بواری بۆ شۆڕشی شکۆمەندی ساڵی ١٦٨٨ رەخساند, لە ئەنجامی ئەم شۆڕشەدا پەرلەمان بەسەر بنەماڵەی پاشایەتیدا سەرکەوت و بە باشتر لەوان لەقەڵەم درا.